

Ammatti- osaamisen näytöt uudistavat opetus- järjestelyitä ja opetus- menetelmiä

Raili Hakala

Tutkija, YTM

Tampereen yliopisto, Ammattikasvatuksen tutkimus- ja koulutuskeskus

Opettaja

Karkun kotitaous- ja sosiaalialan oppilaitos

raili.hakala@mail.vak.fi

Ammattiosaamisen näyttö on koulutuksen järjestäjän ja työelämän yhdessä suunnittelema, toteuttama ja arvioima työtilanne tai työprosessi. Siinä opiskelija osoittaa tekemällä käytännön työtehtäviä mahdollisimman aidoissa työtilanteissa, miten hyvin hän on saavuttanut opetussuunnitelman perusteiden ammatillisten opintojen tavoit-

teissa määritellyn keskeisen osaamisen, työelämän edellyttämän ammattitaidon (Opetushallitus 2006).

Ammattiosaamisen näytöt otetaan käyttöön ammatillisissa perustutkinnoissa viimeistään elokuussa 2006 alkavassa koulutuksessa (L 601/2005). Ammattiosaamisen näyttöjen käyttöönottoa on valmisteltu vuodesta 2000 yli kolmessa kymmenessä ammatillisen peruskoulutuksen järjestäjien toteuttamassa, Euroo-

pan Sosiaalirahaston rahoittamassa ja Opetushallituksen organisoimassa näyttöpilottiprojektissa. Kehittämistyötä on tuettu myös tutkimustoiminnalla.

Tämä artikkeli perustuu Opetushallitukselle 2004-2005 tehtyyn Näyttöpilotti-projekteja toteuttaneiden oppilaitosten kokemuksia selvittäneeseen tutkimukseen ”Ammattiosaamisen näyttöjen vaikutus opetusjärjestelyihin ja opetusmenetelmiin – vain hyviä ajatuksia vai todellista toiminnan muutosta?” (Hakala 2006). Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, miten näytöt ovat vaikuttaneet opetusjärjestelyjen ja opetusmenetelmien uudistumiseen näyttöpilottiprojekteja toteuttaneissa oppilaitoksissa oppilaitosjohdon ja erityisesti opettajien kokemusten mukaan. Koska opetusjärjestelyjen ja opetusmenetelmien uudistuminen on sidoksissa oppilaitosyhteisöjen ja opettajien käsitykseen siitä, miten oppiminen yleensä ja erityisesti ammattitaidon oppiminen tapahtuu (ks. Rauste von Wright & von Wright 1999), tutkimuksessa selvitettiin myös, millaista uudenlaista pedagogista ajattelua näyttöjen järjestäminen on oppilaitoksissa tuottanut.

Tutkimus osoittaa, että opettajat suhtautuvat näyttöihin pääasiassa myönteisesti. Näytöt ovat ohjanneet opetusta oppilaitoksissa opetussuunnitelman perusteiden keskeisten ammattitaitovaatimusten suuntaan. Työelämäyhteistyö on sekä näyttöjen että työssäoppimisen tavoitteiden asettelun ja toteutuksen myötä tiivistynyt. Toimivat työssäoppimisen järjestelyt ovat edellytys ammattiosaamisen näyttöjen onnistuneelle toteutukselle.

Opetusmenetelmät ovat oppilaitoksissa muuttuneet työvaltaiseen suuntaan. Tekemällä oppiminen ja työn ohessa kes-

kusteleminen ovat nousseet keskeisiksi menetelmiksi. Oppijoiden yksilöllisyys ja opetuksen henkilökohtaistaminen korostui sekä opiskelijoiden ohjauksessa, opetuksen toteutuksessa että osaamisen varmistamisessa ja arvioinnissa.

Tutkimusaineisto ja sen analyysi

Tutkimusaineisto koostuu näyttöpilottiprojektien laadullisista raporteista, pilottiprojekteja toteuttaneiden oppilaitosten johdon ja opettajien edustajien haastatteluista sekä pilottiprojektien ja niitä toteuttaneiden oppilaitosten www-sivuilla olevista opetussuunnitelma-asiakirjoista.

Tutkimusaineistona on

- 32:n vuosina 2000-2005 toteutetun näyttöpilottiprojektin yhteensä 33 laadullista raporttia vuosilta 2003 ja 2004. Näistä väliraportteja on 12 ja loppuraportteja 21
- 8 teemahaastattelumenetelmällä toteutettua ryhmähaastattelua, joihin kuhunkin on osallistunut 3-6 näyttöpilottiprojekteja toteuttaneiden oppilaitosten edustajaa
- 3 näyttöpilottiprojekteja toteuttaneiden opettajien puhelinhaastattelua
- näyttöpilottiprojekteja toteuttaneiden oppilaitosten opetussuunnitelmia, arviointiohjeita ja näyttöoppaita, joita on julkaistu näyttöpilottiprojektien tai projekteja toteuttaneiden oppilaitosten www-sivuilla, yhteensä 10 asiakirjakokonaisuutta.

Jokaisesta raportista on kirjoitettu tutkimuskysymysten ohjaamana tiivistelmä. Tiivistelmään on pyritty poimaan raportista kaikki sellainen kuvaus, joka ilmentää oppimiskäsityksen sekä

opetusjärjestelyjen ja opetusmenetelmien uudistumista projektia toteutta- neessa oppilaitoksessa tai toteuttajaorga- nisaatiossa tai jopa sitä laajemmin. Ra- porttien tiivistelmät ovat koko tutki- musaineiston laadullisen analyysin läh- tökohtana. Analyysi on tehty tietokone- avusteisesti QSR NVivo 1.3-ohjelmalla siten, että aineistolähtöisesti on muo- dostettu teemoja tai kategorioita, joihin tiivistelmien sisältö on koodattu. Ai- neiston analyysi perustuu laadullisen ai- neiston hierarkkisen käsiteluoittelun metodiin (Richards & Richards 1999).

Oppilaitosten opetusjärjestelyjen sel- vittämiseksi tutkimuksessa on perehdyt- ty näyttöpilottiprojekteja toteuttaneiden koulutuksen järjestäjien www-sivuilta löytyneisiin opetussuunnitelmiin, ar- viointiohjeisiin ja opiskelijoiden ohjauk- sessa käytettäviin näyttöoppaisiin. Käy- tössä oli 10 asiakirjakokonaisuutta. Ope- tussuunnitelma-asiakirjoista etsittiin tie- toa mm. ammattiosaamisen näyttöjen jatkamisesta osana koulutuksen järjestä- jän opetussuunnitelman toteutusta näyt- töpilottiprojektin päättymisen jälkeen.

Projektien laadullisten raporttien ku- vauksia oppimiskäsitysten, oppilaitosten opetusjärjestelyjen ja opetusmenetel- mien muutoksista ja uudistumisesta on raporteista tehtyjen tiivistelmien analyys- in jälkeen syvennetty teemahaastatte- luin. Haastatteluteemojen määrittely pe- rustui laadullisten raporttien analyysiin. Haastatteluilla pyrittiin löytämään konkreettisia esimerkkejä opetusjärjeste- lyjen ja opetusmenetelmien muutoksis- ta. Haastateltavat valittiin edustamaan mahdollisimman laajasti eri koulutusalo- ja. Projektien laadullisten raporttien analyysi vaikutti haastateltavien valin- taan (ks. Patton 2002) siten, että haas- tatteluja kohdennettiin oppilaitoksiin,

jotka olivat raporteissa kuvanneet ope- tusjärjestelyissä ja opetusmenetelmissä tapahtuneita muutoksia tai toisaalta to- denneet, että näytöt eivät juuri muuta kouluopetusta. Haastateltavat edustivat oppilaitosjohtoa ja opettajia kulttuuri-, luonnonvara-, matkailu-, ravitsemis- ja talous-, sosiaali- ja terveys- sekä tekniikan ja liikenteen alalta.

Ryhmähaastattelut nauhoitettiin ja jokaisesta haastattelusta kirjoitettiin muistio. Muistiot analysoitiin päätee- moin, jotka olivat:

1. pedagogisen ajattelun muutos ja käsitys oppimisesta
 - a. oppilaitoksen
 - b. opettajien
 - c. opiskelijoiden
 - d. työpaikkaohjaajien
2. oppimisympäristöt
3. työelämäyhteistyön muutos
 - a. oppilaitoksen rooli
 - b. opettajan rooli
 - c. opiskelijan rooli
 - d. työpaikkaohjaajan rooli
 - e. kehittämishaasteet
4. oppilaitoksen opetussuunnitelman muutos
 - a. toteutuva ja mahdollisesti kirjattu
 - b. muutoksen syyt
 - c. kehittämistarpeet
5. uudet opetusjärjestelyt
 - a. toteutuneet
 - b. muutoksen syyt
 - c. kehittämistarpeet
6. uudet opetusmenetelmät
 - a. toteutuneet
 - b. muutoksen syyt
 - c. kehittämistarpeet
7. muutosajatusten tai muutosten leviäminen oppilaitoksessa ja sitä laajemmin.

Aineiston analyysin jälkeen tutkimuksen keskeiset tulokset esiteltiin Opetushallituksen järjestämän, vuonna 2005 päättyneiden työssäoppimisen ja näyttöprojektien tulosten levitysseminaarin yhteensä 92 osallistujalle, joista 79 edusti toisen asteen ammatillista koulutuksen järjestäjiä. Tulosten esittelyn jälkeen seminaarin osallistujista 38 henkilöä vastasi kyselyyn, jonka tarkoituksena oli varmentaa keskeisten tulosten paikkansapitävyyttä osallistujien omissa oppilaitoksissa. Tulokset esitettiin väittäminä, joiden paikkansapitävyyttä vastaajat arvioivat asteikolla 1 (täysin eri mieltä) – 4 (täysin samaa mieltä). Lisäksi kyselyssä oli avoin kysymys, jossa oli mahdollisuus kertoa, miten ammattiosaamisen näytöt ovat muuttaneet vastaajan käyttämiä opetusmenetelmiä (19 vastaajaa).

Keskeiset tulokset

Opettajien käsitys ammattitaidon oppimisesta ja opettamisesta näyttää pilottioppilaitoksissa muuttuneen, *'erityisesti käsitys oppimisen monimuotoisuudesta. Opettaja on enemmän ohjaaja kuin aiemmin. Näytöt ovat tuoneet mukanaan opintojen henkilökohdistamisen'*. Tämän seurauksena myös opetuksen käytännöt ovat muuttuneet. Alkuvaiheessa osa opettajista ajatteli, että *'ammattiosaamisen näytöt ovat jälleen yksi hallinnollinen uudistus, joka tulee ja menee, mutta ei juuri opettajan käytännön työtä kosketa'*. Useiden vuosien kokeilut kuitenkin osoittavat, että ammattiosaamisen näytöillä on merkittäviä vaikutuksia ammatillisen koulutuksen uudistumiseen.

Taulukossa 1. on yhteenvedona esitetty haastatteluaineistoon analyysiin perustuvat tutkimuksen keskeiset tulokset väittäminä. Asteikolla 1 – 4 esitetyt

prosenttiluvut kuvaavat edellä mainitun seminaarin osallistujien varmentamaa tutkimuksen tulosten tulkintaa. Tunnennetut prosenttiluvut ilmentävät väittämästä samaa/eri mieltä olleiden vastaajien huomattavaa enemmistöä.

Vastaukset tukivat tutkimusaineiston analyysiä ja tulosten tulkintaa lähes täydellisesti. Ainoa poikkeus opetusmenetelmien muutosta arvioitaessa oli, että työelämän edustajat tulevat opettamaan oppilaitokseen. Tästä seminaarin osallistujat olivat eri mieltä. Menetelmä on saattanut toteutua pilottiprojektien aikana, mutta muutoin siihen ei uskota.

Näytöistä kertyneet kokemukset osoittavat, että *'opetus vastaa nykyään paremmin opetussuunnitelman perusteita. Näyttöjen toteutus vaatii opetussisältöjen tiivistämistä ja keskittymistä alan tärkeimpien taitojen oppimiseen.'* Keskeisen osaamisen korostumisella oli myös käänköpuoli; pelkona oli oppimistavoitteiden ja opetuksen sisältöjen kapea-alaisuus (ks. myös Vehviläinen 2004).

Opettajalla on tärkeä rooli oppimisympäristön luojana. *'Onnistumisen näytöissäkin takaa alaansa ja positiivisesti opetustyöhön sitoutunut opettaja.'*

Opetusjärjestelyt olivat pilottioppilaitoksissa erityisesti työssäoppimisen jaksotuksen osalta muuttuneet. Opiskelijalla tulee ennen näyttöä olla mahdollisuus näytössä arvioitavan ammattitaidon oppimiseen oppilaitoksessa, työssäoppimisjaksoilla tai muulla tavoin ja osaaminen tulee myös varmistaa ennen näyttöä (ks. Opetushallitus 2006). Työssäoppimisen järjestelyt olivat monissa oppilaitoksissa muuttuneet siten, että jaksoja oli useita, ne sijoittuivat koko koulutuksen ajalle ja työssäoppimispaikkojen oppi-

Taulukko 1. Ammattiosaamisen näyttöjen vaikutus oppimiseen ja opetukseen.
Keskeiset tulokset ja niiden varmentaminen, n=38.

Tutkimuksen keskeiset tulokset arvioitavina väittäminä.	1 täysin eri mieltä %	2 eri mieltä %	3 samaa mieltä %	4 täysin samaa mieltä %
1. Näytöt ohjaavat opetusta keskeisten ammattitaitovaatimusten suuntaan.			32	68
2. Näytöt lisäävät työpainotteista opetusta oppilaitoksessa.		17	50	33
3. Näytöt yksilöllistävät opetusta.		8	70	22
4. Näytöt motivoivat opiskelijaa oppimaan.			38	62
5. Opiskelija ottaa enemmän vastuuta oppimisestaan.		5	56	39
6. Näytöt vaikuttavat opintojen jaksotukseen, mm. oppilaitoksessa tapahtuvan opetuksen ja työssäoppimisen jaksotukseen.	3	30	32	35
7. Työssäoppimisen laatu paranee näyttöjen seurauksena.		3	42	55
8. Lähiopetuksen määrä oppilaitoksessa vähenee näyttöjen seurauksena.	35	38	19	8
9. Opetus muuttuu keskustelelevammaksi.	3	11	72	14
10. Näytöt eivät muuta oppilaitoksen lähiopetuksessa käytettäviä opetusmenetelmiä.	19	59	19	3
11. Opettajan ja opiskelijan yhteistyö lisääntyy.		6	67	27
12. Opiskelijoiden keskinäinen vuorovaikutus lisääntyy.		22	62	16
13. Näytöt lisäävät opettajien yhteistyötä.		3	57	40
14. Työelämän edustajat tulevat mukaan myös oppilaitoksessa tapahtuvan opetuksen sisältöjen ja toteutuksen suunnitteluun.	3	31	46	20
15. Työelämän edustaja tulee opettamaan oppilaitokseen.	11	66	17	6
16. Näytöt korvaavat aiemmin käytettyjä arviointimenetelmiä opiskelijan arvioinnissa.		17	37	46
17. Näytöt vähentävät kirjallisia kokeita.	6	17	49	28

misedellytyksiä arvioitiin opetussuunnitelman tavoitteiden ja opiskelijan henkilökohtaisten oppimismahdollisuuksien näkökulmista. *'Opettajan tulee tuntea sekä yritysmaailmaa että opiskelijaa siten, että ei ohjaa opiskelijaa suden suuhun.'*

Hyvin toteutuneilla opetusjärjestelyillä edistetään opiskelijan oppimisprosessia. Opettajien näkemyksen mukaan opiskelijalla tulisi olla mahdollisuus jatkuvaan ammatillisten opintojen opiskeluun. Tämä toive ei kaikissa oppilaitoksissa toteutunut. Esimerkiksi 5-jaksojärjestelmää sovellettiin siten, että lukuvuodessa oli yhteisten opintojen jaksoja, ammatillisten opintojen jaksoja ja työosaamisen jaksoja, jotka saattoivat sijoittua yhteisten opintojen jakson jälkeen. Tällöin *'ei ollut aikaa valmentaa opiskelijoita työssäoppimisjakson tavoitteena olleeseen ammattityöhön'*. Kaksoistutkintojen suorittaminen saattoi säädellä opetusjärjestelyjä; *'Jaksojärjestelmään vaikuttaa ammatilukiojärjestelyt, vaikka näiden opiskelijoiden määrä kokonaisuutena on marginaalinen.'*

Ammattiosaamisen näyttöjä oli tutkimukseen osallistuneissa oppilaitoksissa kehitetty ja toteutettu erillisellä projektirahoituksella. Näyttöjen järjestäminen ei ollut vaikuttanut lähiopetuksen määrään. Lähiopetuksen vähenemiseen ammattiosaamisen näyttöjen järjestämisen seurauksena eivät uskoneet myöskään tämän tutkimuksen tuloksia kyselyssä varmentaneet opettajat.

Opettajien oli haastatteluisia vaikeata kuvata opetusmenetelmiään. Kysymys opetusmenetelmistä herätti aluksi hämmennystä ja vaati selventävää keskustelua siitä, miten opettaja opettaa ja miksi juuri näin (vrt. Pekkari 2006). Opettajat kuvasivat opetusmenetelmiään teorian

ja käytännön opettamisena. Teoriaa opetettiin *'pitämällä tuntia'*, käytäntöä *'tekemällä'*. Työvaltaiset oppimismenetelmät – toiminnallinen oppiminen koulussa, tekemällä oppiminen, käytännön työn tekeminen tai käytännön työn opettaminen - olivat lisääntyneet (ks. Opetusministeriö 2002). Työvaltaiseen opetukseen liittyi tausta-ajatus näyttöön valmentautumisesta ja näytössä esille tuleviin työelämän tehtäviin harjaantumisesta. *'Enemmän tehdään, enemmän on otettu käyttöön soveltavia tehtäviä. Harjoitellaan juuri sitä, mitä alan työpaikoissa tuntuu tulevan vastaan.'*

Työvaltaisen opetuksen toteutumisedellytysten parantamiseksi joissakin oppilaitoksissa oli ammattiosaamisen näyttöjen kehittämisen seurauksena investoitu uusiin opetusvälineisiin. Investointien tarkoituksena oli luoda opiskelijoille sellaiset oppimisedellytykset, että näytössä edellytettävän ammattitaidon oppiminen mahdollistui.

Opetuskeskustelusta oli ammattiosaamisen näyttöjen myötä tullut olennainen osa opetusta ja oppimista. *'Opettaja keskustele ja kyselee. Kokemuksen purkaminen on tärkeää.'* Opiskelijan oppimista ja osaamista myös varmistettiin keskustellen, mikä oli muuttanut opettajien aiemmin käyttämiä arviointimenetelmiä. Esimerkiksi kirjallisia kokeita korvattiin osaamista varmentavalla, työvaltaisen opetuksen ohessa tapahtuvalla opiskelijan ja opettajan välisellä keskustelulla. Kirjalliset kokeet olivat joillakin aloilla näyttöjen seurauksena muutoinkin vähentyneet.

Monilla ammatillisen koulutuksen aloilla työkokheet ovat olleet keskeinen ammatillisen osaamisen arviointimenetelmä. Näyttöjen seurauksena joissakin

oppilaitoksissa *'työkoheet on jääneet pois, koska arviointi tapahtuu näytön yhteydessä.'*

Arviointikäytännöt olivat myös työssäoppimisen arvioinnin osalta monissa oppilaitoksissa muuttuneet tai muutos oli suunnitteilla. Työssäoppiminen oli aiemmin arvioitu 5-portaisella arviointias- teikolla. Kun näytöt järjestettiin työssäoppimisen jaksojen yhteydessä, työssäoppimisen arviointi oli muuttunut tai muuttumassa hyväksyty/hylätty -arvioinniksi. Työssäoppimisen hyväksyty suorittaminen oli edellytyksenä näytön järjestämiselle. Arviointikäytännön muutoksella haluttiin helpottaa sekä opettajan, opiskelijan että erityisesti työpaikkaohjaajan arviointityötä, varsinkin paperityötä.

Ammattiosaamisen näytöt olivat lisänneet opettajien yhteistyötä. Näyttöjä suunniteltiin yhdessä, mikä oli lisännyt opetuksen sisältöjen ja toteutuksen yhteistä suunnittelua muutenkin. *'On yhteisiä tehtäviä.'* Arvioinnistakin oli enemmän tullut opettajien yhdessä tekemää. *'Nyt enemmän sovitaan yhdessä, mitä ovat arviointikriteerit ja miten arviointia toteutetaan.'*

Työelämäyhteistyö on näyttöjen seurauksena tiivistynyt ja näyttääkin siltä, että toimiva työelämäyhteistyö on ollenainen edellytys näyttöjen onnistuneelle toteuttamiselle. Näyttöjen suunnittelu yhdessä työelämän edustajien kanssa on vaikuttanut myös oppilaitoksessa toteuttamaan opetukseen. Samanaikaisesti näyttöpilottien toteuttamisen ohella monissa oppilaitoksissa oli kehitetty työssäoppimisen järjestelyjä uusien opetussuunnitelman perusteiden pohjalta. Keskeistä osaamista oli erityisesti näytöissä edellytettävän osaamisen kuvaus-

ten perusteella määritelty yhdessä työpaikkaohjaajien kanssa ja samalla tehty työnjakoa oppilaitoksen ja työssäoppimispaikkojen kesken siitä, mitä kummassakin opitaan ja opetetaan. *'Opiskelijan pitää oppia perustaidot ennen kuin menee työssäoppimaan.'*

'Opettajan pitää osata ohjata niin, että työpaikan oppimismahdollisuudet ja oppilaitoksen tavoitteet kohtaavat.' Työssäoppimisen tulee olla toiminnaltaan sellainen, että työssäoppimisen tavoitteiden saavuttaminen ja näytön suorittaminen on mahdollista. Toisaalta opettajan tulee tuntea työssäoppimispaikat oppimisympäristöinä ja myös työpaikkaohjaajat henkilöinä, jotta osaa ohjata erilaisia opiskelijoita opintojen eri vaiheissa heidän yksilöllistä oppimistaan edistään. Keinoina näiden tavoitteiden saavuttamiseksi oli pilottioppilaitoksissa luotu työssäoppimispaikoista myös opiskelijoiden käyttöön rekistereitä ja tarkennettu työnjakoa opinto-ohjaajan ja ammatinopettajien kesken. Työssäoppimista ohjaavien opettajien vahva työelämäntuntemus oli etuna näyttöjen toteuttamisessa.

Johtopäätökset

Ammattiosaamisen näytöt ovat uusi, työelämlähtöinen ammatitaidon arviointitapa. Näytöille on alun perin asetettu suuret ammatillisen koulutuksen laatua kehittävät odotukset. Mm. opetusmenetelmien on odotettu näyttöjen seurauksen monipuolistuvan ja kehittyvän erityisesti työvaltaiseen suuntaan (Opetusministeriö 2004). Tämän tutkimuksen perusteella näyttää siltä, että odotukset ovat olleet oikeasuuntaisia ja järjestelmää on kehitetty oikealla tavalla. Pilottioppilaitosten opettajien kokemukset ammattiosaami-

sen näyttöjen vaikutuksesta opetusjärjestelyjen ja opetusmenetelmien uudistumiseen ovat kovastikin myönteisiä. Työelämäyhteistyö on tiivistynyt ja vaikuttanut myös oppilaitoksissa tapahtuvaan opetukseen.

Näytöt ovat motivoineet opiskelijoita oppimaan ja ottamaan vastuuta oppimisestaan. Opettajat kokevat opiskelijoiden arvostavan aiempaa enemmän myös oppilaitoksessa tapahtuvaa opetusta. Näyttöihin ohjaamisessa, osaamisen varmistamisessa ja näytön arvioinnissa korostuu opiskelijan yksilöllisyys. Opetuskeskustelut ovat nousseet opetuksessa ja myös opiskelijan arvioinnissa keskeiseen asemaan – ne ovat korvanneet muuta arviointia. Opettajien ymmärrys ammattitaidon oppimisesta näyttää konkreettisesti muuttuneen.

Näyttöpilottiprojektien toteuttaminen on ollut varsin massiivinen, taloudellisesti ja poliittisesti tuettu ammatillisen koulutuksen kehittämishanke. Projekteilla on luotu hyvät edellytykset näyttöjärjestelmälle. Ammattiosaamisen näytöt tulevat löytämään paikkansa ammatillisessa koulutuksessa. Kokemusten karttuessa tilanne vakiintuu.

”Siihen oppii, tulee kokemusta. On nähty paperityö ja on nähty näytöt ja nähty, että ei se nyt niin ihmeellistä olekaan.”

Lähteet

Laki ammatillisesta koulutuksesta annetun lain muuttamisesta 14.7.2005, 601/2005.

Opetushallitus. 2006. Ammattiosaamisen näytöt käyttöön.

Opetusministeriö. 2002. Opetusjärjestelyjen monipuolistuminen ammatillisessa koulutuksessa. Opetusministeriön työryhmien muistioita 11:2002.

Opetusministeriö. 2004. Koulutus ja tutkimus 2003-2008.

Patton, M. Q. 2002. Qualitative Research & Evaluation Methods. Sage Publications.

Rauste-von Wright, M.-L. & von Wright, J. 1999. Oppiminen ja koulutus. WSOY.

Richards, T. & Richards, L. 1999. Using Hierarchical Categories in Qualitative Data Analysis. Teoksessa U. Kelle (toim.). Computer-aided Qualitative Analysis. Theory, Methods and Practice. Sage Publications, 80-95.

Vehviläinen, J. 2004. Ammattiosaamisen näyttöjen vaikutukset ammatillisen koulutuksen laatuun. Opetushallitus.

Julkaisemattomat lähteet

Hakala, R. 2006. Ammattiosaamisen näyttöjen vaikutus opetusjärjestelyihin ja opetusmenetelmiin – vain hyviä ajatuksia vai todellista toiminnan muutosta? Opetushallitus.

Pekkari, M. 2006. Ohjauskeskusteluprosessi lukio-opintojen ja elämänhallinnan tukena. Tampereen yliopisto. Ammattikasvatuksen tutkimus- ja koulutuskeskus.

